

İran'da Yaşayan Halklar ile İlgili 20. Yüzyıl Başlarında Yapılan Antropolojik Tespitler

Zeynel Özlü¹

İsmail Hakkı Üzüm²

Özet

İran, Ortadoğu'nun önemli bir noktasında yer almaktadır. İran, büyük imparatorlukların kurulduğu, farklı etnik unsurların bir arada yaşadığı, siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal açıdan zengin bir coğrafyaya sahiptir. Modern dünyada bu önemini korumaktadır. Tarihin erken devirlerinde İran bölgesinde Ahamenişler, Pers ve Sasani gibi imparatorluklar kurulmuştur. Ardından bölgede İslamiyet'in yayılması ve doğu-batı arasında kültürel etkileşimin yoğun olması İran'a özgü bir kimliğin oluşumuna katkı sağlamıştır.

İran'ın Basra Körfezi'nden Hazar Denizi, Anadolu'nun doğusundan Hindistan'ın batısına kadar uzanan bir alanda bulunmasının doğal sonucu olarak bölge üzerinde birçok etnik unsur yaşamıştır. Türk göçlerinin İran üzerinden gerçekleşmesi, Arapların ve Kafkas topluluklarının geçiş yolunun İran olması dolayısıyla İran'da birbirinden farklı milletler tarih boyunca yaşamını sürdürmüştür. Yine İran'ın arazi koşulları, yaşama elverişli alanları göç eden toplulukların İran coğrafyasına yerleşmelerine imkân vermiştir. Ayrıca İran coğrafyası bu toplulukların kendi kimliklerini korumalarını da sağlamıştır. Bu çalışmada, İran'da mevcut halklar hakkında ve bu halkaların genel karakteristik yapıları hakkında bilgilendirmelere yer verilmiştir.

Giriş

Dünya üzerinde yaşayan tüm insan ırkı ne kendi içerisinde ne de kendi dışında birbirlerine tamamen benzemektedir. Her kavmin, her insan kitlesinin, her bölge yaşayanlarının birbirlerine tamamen benzemeyen bazı

-
- 1 Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi GAZİANTEP/ zeynelozlu@hotmail.com; zozlu@gantep.edu.tr
 - 2 Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi. ismailhakkiuzum@gmail.com

nitelikleri bulunmakta ve medeniyetler arasında maddi ve manevi açıdan belirgin farklar görülmektedir. Şöyle ki dünya üzerinde yaşayan insanlarda, bedensel farklılıklar (beyaz ten, esmer ten, uzun boy, kısa bacak, çekiç göz vs.) farklı hissiyat ve ahlaki görüşler, alışkanlıklar, sosyal yapılanma, inanç ve mezhep gibi tüm unsurlar arasında farklılıklar vardır. Medeniyetler arasında bu kadar çok farklılık bulunması, bu durum hakkında bilgilerin yetersiz olması ve çalışmaların yeterince geçmişe dayandırılmaması³, hızlı bir şekilde yeni keşfedilen yerlerin olması ve bu bölgelerdeki insanların kültürlerinin bilinmek istenmesi, sömürgeleştirme politikası, misyonerlerin faaliyetleri, yeni halkların ve onların tanıdık olmayan geleneklerini keşfetme arzusu⁴ gibi birçok unsur modern bir araştırma disiplininin ihtiyacını doğurmuştur. Bu modern disiplin medeniyetlerin, kavimlerin özelliklerini ve yapısını ortaya çıkarmalı, onların lisanını öğrenip kendi dilleri ile çalışmalar yapmalı ve söylenen, yazılan tüm unsurları tetkik etmelidir. Bu konuda özellikle antropoloji (Anthropologie), Etnografya (Ethnographie) ve Etnoloji (Ethnologie) disiplinleri medeniyetlerin, kavimlerin, insan ırkının, kültürlerin vs. birçok yönünü araştırmaktadır⁵.

Antropoloji, oldukça eski bir alan olarak görünse de bir disiplin olarak sınırlandırıldığında geçmişini bazı araştırmacılar 18. yüzyıla kadar götürmüştür. Bununla beraber 1850 tarihinden itibaren antropolojinin geliştiğini ayrıca I. Dünya Savaşı ile beraber araştırmaların başladığını belirtenler olmuştur⁶. Genç bir bilim olarak sayılan ve kurucusu Edward Burnett Tylor (özellikle kültür antropolojisi ile özdeşleşmiştir) olarak kabul edilen antropoloji, sözlükte şu şekilde ifade edilmektedir:

- 1-En geniş anlamıyla insanın ya da insanlığın bilimi
- 2-İnsan fizyolojisi ve psikolojisini kapsamak üzere insan doğasının bilimi
- 3-Bir canlı olarak insanın en erken dönem tarihçesini inceleyen bilim dalı⁷

Antropoloji sözcüğü köken olarak iki kavramın birleşiminden ortaya çıkmıştır: Grekçe “insan” anlamına gelen “anthropos” ile “bilim, inceleme, söylem” anlamına gelen “logos” kavramlarıdır ve antropolojinin konusu da

3 M. Sâti', *Etnografya -İlm-i Akvam- Akval-i Umumiye-i Beşer, Akval-i Umumiye-i Akvam, Akval-i Hususiye-i Akvam*, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul 1330, s.5-6.

4 Michael G. Kenny, Kirsten Smillie, *Antropolojiye Giriş Kültür ve Mekân Hikayeleri*, Çev. Soner Torlak, 2015, s.9.

5 M. Sâti', a.g.e., s.5-6.

6 Thomas Hylland Eriksen, Finn Sivert Nielsen, *A History of Anthropology*, Çev. Aksu Bora, İstanbul 2011, s.9.

7 Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara 2009, s.46.

esasinda insanı inceleyen bilimdir⁸. Antropoloji, insanı, kültürü, toplumları inceleyen tek bilim değildir. Konusu insan olan birçok bilim bulunmaktadır. Örneğin biyoloji, anatomi, tarih, sosyoloji gibi birçok bilim dalı “insan”ı incelemektedir. Antropolojinin esas ayrımı ise insanı inceleyen tüm bilim dallarını birleştirmesi özelliğinden kaynaklanmaktadır. Antropoloji, insanın araştırılması, diğer yandan toplumun bir üyesi olarak insanın davranışlarının araştırmasını yaparken kendisini belli bir dönem ile sınırlandırmaz ve en erken yaşayan insanı ve davranışlarını, bugünün insanını bir bütün halinde ve diğer disiplinlerden de faydalanarak inceler⁹.

Antropoloji, kendi içerisinde farklı dallara ayrılmıştır. Bunlar, kültürel ve fiziksel antropoloji olmak üzere iki temel disiplindir¹⁰. Fiziksel antropoloji, diğer adıyla biyolojik antropoloji, insanı biyolojik bir organizma olarak ele alır. Biyolojik antropologlar genel olarak insanın evrimi, primatlar, büyüme, gelişim ve davranışları üzerine odaklanır¹¹. Kültürel antropoloji ise genel olarak “etnoloji” nin eş anlamı olarak kullanılmış¹² ve etnografya ile de iç içe olmuştur¹³. Genel olarak “sosyal antropoloji” tabiri kullanılsa da “kültür antropolojisi” ifadesi daha geniş bir anlam tutmaktadır. Söz konusu disiplin, maddi olsun olmasın bütün kültürün, medeniyetin, insanın sosyal ve ruhî hayatı ile ilgilenmektedir¹⁴. Ayrıca kültürler arası etkileşimi ve kültürden kaynaklanan sorunları, en eski toplumlardan günümüz modern toplumlarına uzanan tarihsel bir süreç içerisinde ele alır. Sosyoloji disiplini ile benzerlikler taşımaktadır. Aralarındaki temel fark ise sosyologların kentsel ve sanayi toplumları gibi büyük toplumlarda ve belli bir konu hakkında yazılı kaynakları, verileri, istatistikî bilgileri belirli yöntem ve tekniklerle incelerken¹⁵; kültürel antropolojide, siyasal ve ekonomik yapısı nispeten basit, söz gelimi yazılı kanunlara dayalı fakat istikrarlı bir devlet yapılanması bulunmayan, sınırlı bir teknolojik malzeme ve imkan alanı içerisinde faaliyet gösteren kırsal, dar ve küçük toplumlardan büyük toplumlara kadar yayılan insanları, toplumları incelemesidir¹⁶.

8 Sibel Özbudun, Gülfem Uysal, *50 Soruda Antropoloji*, İstanbul 2012, s.10.

9 Ralph Leon Beals, Harry Hoijer, “Antropolojinin Konusu ve Alanı”, Çev. Gürbüz Erginer, *AÜDTC Antropoloji Dergisi*, S.2, 1991, s.11-12.

10 Emiroğlu, Aydın, a.g.e., s. 53.

11 William A. Haviland, (vd.), *Kültürel Antropoloji*, Çev. İnan Deniz Erguvan Sarioğlu, İstanbul 2008, s.60.

12 Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969, s.23.

13 John Monaghan, Peter Just, *Sosyal ve Kültürel Antropoloji*, Çev. Hakan Gür, Ankara 2007, s.24.

14 Ülken, a.g.e., s.22-23.

15 Hasan Bostan, “Antropoloji, Kültür ve Güvenlik”, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, S.5, 2016, s.7

16 Ladislav Holy, *Antropolojinin Akrabalık Yaklaşımları*, Çev. Çağlar Enneli, Ankara 2016, s.12.

Kültürel antropoloji niteliği taşıyan bu çalışma, tarihi süreç içerisinde İran'da yaşayan bazı topluluklar ile ilgili antropolojik, sosyal, ekonomik, dini, kültürel bazı bilgiler vermektedir. Çalışmanın esas kaynakları ise M. Satı'nın "Etnoğrafya -İlm-i Akvam- Ahval-i Umumiye-i Beşer, Ahval-i Umumiye-i Akvam, Ahval-i Hususiye-i Akvam" isimli eseri ile K. Smirnov'un yazmış olduğu "İranlılar -İran'ın Etnogrâfi Vaziyeti, Akvam ve Kabâili- 1917" isimli eserleridir. Söz konusu eserler Osmanlı döneminde yazılmış olup İran'da yer alan bazı topluluklar hakkında genel bilgiler içermektedir. Çalışmada, bu eserler incelenerek İran'da yaşayan farklı ve benzer topluluklar tespit edilip bunların antropolojik özellikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. İran'da, bu çalışma dışında da birçok kavim ve kültür bulunmaktadır; ancak bunun sınırlandırılması söz konusu eserler üzerinden yapıldığı için kısıtlanmıştır. Bu çalışmanın esas amacı ise İran'da yer alan toplulukların hem ırkla ilgili özelliklerine hem de sosyo-kültürel özelliklerine yer verilerek bu alanda yapılacak çalışmalara yardımcı olması amaçlanmıştır.

İraniler

İraniler, İran yaylası ile etrafında özellikle Doğu bölgesinde yoğun olarak bulunmaktadır. Asıl İraniler, Acem, Afgan, Beluci, Kürt ve Ermenilerden oluşmakta olup akvam-i İraniye adıyla anılmaktadırlar. Genellikle konuştukları lisanlar Hint-Avrupa dil grubuna ait olup İraniye şubesindedir. Bu kavimler esasen "Şipeturi" ırkına mensuptur. Bu ırk, Osmanlı Devleti ve İran'daki Türk ırkı, Afganistan'da "Ened" ve "Afgan" ırkı ile Belucistan'ın güneyindeki Arap ve zenci ırkları ile karışmışlardır.

Resim 1-Afşanlı bir savaşı

Eski İraniilere ait en eski eser Avesta isimindeki kitaptır. Bu kitap Zend dilinde yazıldığı için genellikle Zend-Avesta ismi ile zikredilmiştir. Zend-Avesta, Mazdeizm mezhebinin kutsal kitabı olarak görülmüştür. Bu mezhep inancına göre kitap, tanrı Hürmüz tarafından Zoroaster (Zerdüşt) isimindeki bir peygambere muhtevi kılınmıştır.

Bu mezhebe göre birçok ilah mevcuttur. Bu ilahların bir kısmı hayır, diğer kısmı şer ilahlardır. Hayır ilahının en büyüğü Hürmüz iyilik tanrısı iken şer ilahının en büyüğü Ehrimen kötülük ve karanlığın tanrısıdır. Bu ilahlar arasında daimî bir surette savaş yaşanmaktadır. Söz konusu inanca göre Hürmüz ve ona inananların yapmış oldukları iyilikler, Ehrimen ve tabi olanları tarafından sürekli bozulmaktadır. Ancak bu savaşın bir gün Hürmüz tarafından kazanılıp son bulacağı ve bununla Zoroaster'ın vasıtasıyla Hürmüz'e inanan insanlar sayesinde olacağına dair inançlar yer almıştır. Zoroaster mezhebi, tarih boyunca birçok değişikliğe uğramış ve

kendi içerisinde bölünmeler yaşamıştır. Bilinen en eski mezhepte ateşe ve toprağa karşı kutsallık atfedilmiştir. Ateşperestlik, Mazdeizm'in bir şekli olmakla beraber tarla açmak, toprağı işlemek de Mazdeizm'e göre bir ibadet ve günahlardan arınma olarak görülmüştür¹⁷.

Resim 2- İran'da Yaşayan Bir Küirt

17 M. Sâti', a.g.e., s.351-353.

İran'da Yaşayan Bazı Kavimler

Sami Menşeli Irklar

Hebrolar: İran'da toplam 12 bin Hebro nüfusu kalmıştır. Hebro-“Kibru” kelimesi “Gabriyel” kelimesinden bozulmuş olup “Allah adamı ve Kavli”manasına gelir. Kibru ve gavur (yani dinsiz) kelimelerinin bir arada bulunması ise dikkate değerdir.

Hebroların kendilerine has bir lehçe ve jargonları olup buna “derki” adını verirler. Bu lisan eski ve yeni kelimelerden oluşmaktadır ve bu lisanın alfabesi dolayısıyla yazı dili bulunmamaktadır.

İran'da kalmış olan Hebro dini bazı değişimlere uğramıştır. Hebrolar Müslümanlardan pek çok usul ve yöntem almışlarsa da özünü korumuştur. Zoroaster mezhebinin İran'da salikleri kalmamıştır. Hebrolar, Safevi Devleti döneminde idareyi alan hükümdarlara göre bazen iyi bir şekilde bazen de baskıcı bir yönetim ile karşılaşmışlardır. Örneğin İran hükümdarı Şah Abbas döneminde cesaretlendirilen Hebrolar Şiraz, Yezd ve Kirman'dan İsfahan şehrine nakledilmişlerdir. II. Abbas ise Hebrolar hakkında baskı ve zulüm uygulamıştır. Bu dönemlerde (Nasreddin Şah döneminden önce) Hebrolar kendilerine ait mülk edinme hakkına sahip değillerdi. Ayrıca temiz elbise giyemez ve binek hayvanlarına binemezlerdi. Yağmur yağdığına da evlerinden çıkmamaya mecbur bırakılmışlardır.

Hebrolar, şehirde serbest bir şekilde hayat sürdüremezlerdi. Bazı dönemler İslamiyet'i kabul edenler bulunmuştur. Hebrolar, atalarından gördükleri kadarıyla genelde ziraat ile uğraşmışlar ve son dönemlerde hebrolar arasında tüccar ve faizci kimseler de çoğalmaya başlamıştır. Hebrolar genelde %24'ten %36'ya kadar faiz almışlardır ve karşılığında da ipotek olarak taşınmaz malları kullanmışlardır. Bunun için ise sözleşme ve kontrat yapılmıştır.

Hebroların adet ve gelenek yapıları Müslümanlardan pek farklı olmamıştır. Örneğin kaşıkla yenilmeyecek yiyecekleri elleriyle tüketirler. Çünkü dinleri el ile yenilmesini emretmektedir. Yemek sırasında yere otururlar, kadınları bir taşa oturarak madeni, cam veya toprak kaplar içinde aileden ayrı olarak yemek yerler. Tahran'da Hebro erkeklerinin diğer ahaliden kıyafet hususunda bir farkı bulunmamaktadır. Yalnız kadınları eski köylü kıyafetinde, kırmızı, beyaz, mavi renklerde yünlü kumaşlardan elbise giyerler ve başlarını tamamen örterler. Diğer yandan güzel kadınlar kendilerini Müslümanların nazarlarından korumak için gizlerler. 19. yüzyıla gelindiğinde bazı kadınlar yüzlerini kapatmazlar, Avrupalıların yanlarında hizmetçi olarak çalışırlar.

Hebrolar ayrı mahallelerde ikamet etmektedirler. Zengin tabakaya mensup olmayanları bahçıvan ve çiftçi olarak gündelikle çalışırlar ve pek sadık ve kanaatkârdırlar. Hebrolar kesinlikle tütün içmez ve afyon kullanmazlar. İran Hebroları, Hindistan'daki dindaşlarından birçok açıdan geri kalmışlardır¹⁸.

Yahudiler: Yahudiler İran'da Babil esareti zamanından beri bulunmaktaydılar. Yahudilerin İran'da en eski eser ve abidelerinden biri Tahran civarında "Demavend" köyünde bulunan sinagog ve mezarlık harabeleridir. Tahran köylerindeki Yahudilerin atası bu köyden çıkmıştır. İran'da Yahudiler en büyüğü Fars ve Irak-ı Acem'de olmak üzere Azerbaycan ve Basra sahil kesimlerinde, Tahran'da, İsfahan'da, Meşhed'de, Şiraz'da, Hemedan'da, Kirman'da, Yezid'de Keşan'da, Kirmanşah'da bulunmaktadır.

Bütün İran Yahudileri Farsi lisanını konuşurlar; fakat Yahudi harfleri ile yazarlar. İran Yahudileri "Sefarad" mezhebine mensupturlar. Yahudilerin başlıca sanat ve meşguliyetleri, Avrupa ile ticaret olmuştur. Mücevher alım-satımı, kuyumculuk, faizcilik, çalgıcılık, meyhanecilik, komisyonculuk (özellikle halı ticaretinde) ve antika eşya ticareti yapmışlardır. Bunların dışında Yahudilerin bir mesleği de tıp bilimi olmuştur. Hatta saray doktorlarının başı dahi Yahudi doktordan oluşmuştur.

İran'ın bazı şehirlerinde Yahudiler açıkça İslamiyet'i kabul etmiş gibi görünseler de gizli olarak kendi dinlerinde ibadetlerine de devam etmişlerdir. Bunlar ayrı bir cemiyet halinde bulunmuşlardır. Örneğin Meşhed'deki Yahudiler bu şekilde yaşamıştır.

Son zamanlarda Tahran Yahudileri karşılıklı etkileşim için bir cemiyet tesis etmişler ve buna "Hebra" adını vermişlerdir.

İran Yahudileri hiçbir zaman dini konuda gözle görünür bir şekilde aşırıya kaçmamışlardır. "Sadık" denilen ve Yahudilikle Hristiyanlık arasında anlaşmazlığı kızıştıran kimseler olmamıştır. Yine İslamiyet'ten önce de İraniler ile Yahudiler arasında olumsuz neticeler yaşanmamıştır. Bu durumun Mazdeizmden kaynaklandığı tahmin edilmiştir.

İran'da yaşayan Yahudilerin bazı dönemleri zorluk ve baskı içerisinde geçmiştir. Öyle ki Yahudiler, Müslümanlar gibi kuşak bağlama yerine bellerine sicim bağlamışlardır. Örneğin Kürt bölgelerinde yaşayan Yahudiler elbiselerine kırmızı bir parça dikmek zorunda kalmışlardır. Binek hayvanlarına binmeleri yasaklanmıştır. Yahudi evlerinin kapılarının yüksek olması yasaklanmış olduğundan bu kapılar alçak ve küçük olarak inşa edilmiştir. Yahudilerin yağmur yağdığı zaman sokağa çıkmaları (suyu kirletmemeleri

18 K. Smirnov, *İranlılar -İran'ın Etnografisi, Vaziyeti, Akvam ve Kabâili 1917-*, Çev. Emekli Kaymakam Nazmi, İstanbul Askeri Matbaası, 1928, s. 24-27.

için) yasaklanmıştır. Zira kendi ayaklarına temas eden suyun Müslümanların su içtikleri kanala akması muhtemel olduğundan dolayı Yahudilerin sokağa çıkmalarına müsaade edilmemiştir¹⁹.

Nestûrîler (Keldaniler): Başka din ve ırktan olup takriben Ermeni ve Yahudilere yakın bir nüfusta bulunan “Nestûrîler”, “Keldaniler”, Nestûrî mezhebine bağlılardır. Zamanla mezhep birliğini kaybeden Nestûrîler parça parça Slav, Katolik, Protestan gibi büyük kiliselere bağlanmışlardır. Nestûrîler, İran halkı arasında Hristiyanlığa bağlı bir şekilde uzun zaman önceden beri varlığını korumuş ve genel görünüm itibariyle Türkiye sınırında oldukça kuvvetli bir halde kalmışlardır.

Nestûrî mezhebi eski niteliğini koruyamamış ve bozulmuştur. Keldaniler birden fazla kiliseye bağlı bulunmuşlardır. Özellikle kendi menfaatleri açısından uygun olan kiliseleri seçmişler ve daha önce bağlı buldukları kiliselerden de kopmamışlardır. Keldaniler arasında Müslümanlığı seçen olmamıştır.

İran başkentinde Keldanilerin herhangi bir siyasi rolü bulunmamıştır. Bunlar arasında tüccarlar yer alsa da büyük ticarethane sahibi de olmamıştır. Keldanilerin geneli hizmetçilik ve bakkılcılık yapmışlar, özellikle Katolik Keldani kadınları küçük çocuklara güzel bakmaları ile şöhret kazanmışlardır. Keldani erkekleri ise kadınlarını çalışmak üzere İran’da bırakarak genelde Rusya’ya gitmişlerdir. Tahran’da bulunan Keldanilerin tamamı dış bölgelerden gelmişler ve bundan dolayı birbirlerini fazlasıyla korumuş ve güçlü, iktidar sahibi Keldanilerin yanlarında bulunmuşlardır. Keldaniler kendilerince meşhur olan salma pilavını pişirip eğlence tertip etmişlerdir.

Keldanilerin hali hazırda ve gelecekte herhangi bir siyasi ehemmiyetleri görülmemiş ve tahmin edilmemiştir. Ancak bu etnoğrafik grubun misyonerler ile münasebetleri dolayısıyla “arkalarında himaye edicileri vardır” düşüncesi yer almıştır. Ancak İran’ın sınır dağlarında Nastûrîler, serbest ve müstakil bir şekilde yaşamakta ve kendilerini himaye edebilmektedirler. Hatta yabancı himayesinde ve bu bölgelerde yaşayan Keldaniler İran’ın asıl halkından daha iyi yaşam sürmektedirler²⁰.

Hint-İran Menşeli Irklar

Çingenerler: Hemen her yerde ama ender bir durumda bulunurlar. Çingenerler genel olarak İran’ın Esterâbâd, Şahreved bölgelerinde ve hususiyile Belucistan’da bulunmaktadır. Çingenerlerin birkaç tipi vardır:

19 K. Smirnov, a.g.e., s.40-42.

20 K. Smirnov, a.g.e., s.44-45.

“subbera hersefal” kısa kafatasına sahip olup bunlara “Luli” Çingeneleeri adı verilmiştir. Bunlar Belucistan'da küçük parçalar halinde dolaşırlar. Bununla beraber “subdali hefsefal” uzun kafataslı olanları da vardır. Yine “Varvar” adı verilen düzensiz topluluklar vardır ki bazı araştırmacılar bunları da çingene ırkından saymışlardır. Bazı araştırmacılar ise bu düzensiz topluluğu Afgan sınırındaki “Hezara” adı verilen kavimden olduğunu iddia etmişlerdir²¹.

Ermeniler: Ermeniler, Van Gölü ile Ağrı Dağı'nın etrafında toplu olarak bulunmaktadır. Asya'nın, Kafkasya'nın güneybatısında, Rusya'nın güneyinde ve Galıçya ve Transilvanya bölgelerinde dahi bulunmaktadır²². Farklı bir din ve ırk içerisinde en fazla rolü Ermeni grubu oluşturmaktadır. Ermenilerin İran'da yoğun bir şekilde bulunması 1603-1604 tarihlerinde Şah Abbas'ın Türkiye'den fethettiği şehirlerdeki Ermenileri İran'a getirmesiyle oluşmuştur. İsfahan civarında bulunan “Cuğa” mevkiine 12 binden fazla aile yerleştirilmiştir.

Şah Abbas (1571-1629), Ermenilere her türlü vatandaşlık hukukunu uygulamış ve her türlü himaye ve muaveneti göstermiştir. Ancak sonraki dönemlerde din erkanının da tesiriyle Ermeniler üzerine baskı artmıştır. Özellikle Şah Sultan Hüseyin (1668-1726) döneminde baskılar yoğunlaşmış ve hayvan üzerinde gezmek, yeni elbise giymek, yağmurda hanesinden çıkmak gibi yasaklar getirilmiştir. Ayrıca idam edilenleri ailelerinin alamaması, çıplak ayakla balçıklı çamuru çiğnemek gibi cezalar da verilmesi Ermenilerin göç etmesine neden olmuştur. Daha sonra Feth Ali Şah döneminde kiliseler hakkında bazı yardımlarda bulunulmuş ve göç eden Ermenilerin tekrar getirilmesi hatta memuriyet ve askeri görevler verilmesi sağlanmıştır.

İran'da bulunan Ermenilerin %80-90'ı ziraat ile meşgul olmuşlardır. Biri Tahran'da diğeri İsfahan'da olmak üzere Ermenilere ait patriklik tarafından iki tane baş piskoposluk kurulmuştur. Dinlerini daha özgür yaşamaları sağlanmıştır. Müslüman memleketlerinde olduğu gibi Ermeniler İran'ın bütün şehirlerinde hususi bir grup teşkil etmişler ve şehirde yaşayanların büyük kısmı ticaret ile uğraşmışlardır. Fakat İran'da asıl ahali kitlesinin ticaretle meşgul oldukları bölgelerde Ermeniler büyük tüccar vaziyetinde olmamışlardır. Ermeni köylerindeki evler İran köylerinin evleriyle benzer nitelikte yapılmıştır²³.

Kürtler: Kürtlerin lisanları Farişi'ye yakın olup, İrani'dir. Irki özellikleri de Acemlerinkine benzemektedir. Kafatasları uzun ve orta arasındadır.

21 K. Smirnov, a.g.e., s.46.

22 M. Sâti', a.g.e., s.355-356.

23 K. Smirnov, a.g.e., s.33-35.

Belgedeki ifadesi ile “karine-i ra’siyeleri 775’dir²⁴”. Boyları ortalamanın üzerinde 1,68 cm’dir. Burunları dışa bükümlüdür.

Kürtler en fazla Anadolu ile İran sınırında toplu olarak meskundur. Fakat bundan başka İran’ın kuzeyinde Türkmen steplerinden Anadolu’nun ortasındaki Tuz Gölü’ne kadar çeşitli yerlerde dağınık bir vaziyette bulunmaktadır²⁵.

Bahtiyariler: Bahtiyarilerin şöhret ve cesaretleri tarih boyunca yerini korumuştur. Zira Bahtiyariler İran ordularının seferlerine katıldıklarından dolayı ordunun daima en mükemmel askerleri olarak görülmüş ve birçok kez vatanın kurtarılmasında mühim rol oynamışlardır. İran sultanlarının da askeri korumalığını yine Bahtiyariler yapmıştır. Özellikle Nadir Şah döneminde ordunun en kalabalık kesimini Bahtiyariler oluşturmuştur.

Bahtiyariler din ve diyanet hususu bakımından kayıtsızdırlar. Mescit veya herhangi bir ibadetgahları yoktur. Ancak diğer mezheplerde olduğu gibi kendi pirlarına veya saygı duydukları büyüklerine karşı hürmet göstermek Bahtiyarilerin adet ve tabiatlarında yer almıştır. Dışardan bakıldığında Bahtiyari, pek güzel bir tesir husule getirir. Uzun boylu, yakışıklı, mütenasip endam, yüz güzelliği gibi unsurlara sahiptir. Elbise ve kıyafetlerine özen gösterirler ki bunların büyük beyaz keçe külahları kendilerini diğer topluluklardan ayırt edici bir unsur olmuştur. Ayrıca kendilerini edepli ve münevver bir insan saflığı şeklinde yetiştirmeye dikkat etmişlerdir²⁶.

Lurlar: Tahran’a gelen ve 40-50 atlıdan oluşan Lurlar, “Saltanat-ı âbad” ve yakın bölgelerin muhafazasını sağlamışlarsa da kendilerini gösterecek başarıyı sağlayamamışlardır. Dış kıyafet itibariyle Lurlar, “çcharlenk” Bahtiyarilerine fazlasıyla benzemektedirler. Hatta çoğu kişi bunlar arasındaki farkı görememiş ve benzer olduklarını belirtmişlerdir.

Selahorlar: Bahtiyari mıntıkası ile Luristan arasında yer alan bir bölgedeki kabiledir. Süvariler anlamında Bahtiyariler nasıl üstün bir durumda bulunuyor ise piyadeler arasında da Selahorlar beyaz serpuşları ile aynı vaziyette bulunmuşlardır. Selahorlar, ordu içerisinde kuvvet ve cesaretlerini göstermişler ve bundan dolayı yöneticilerin de önemli askeri unsuru olarak yer almışlardır. Selahorların komutanları iyi görünümlü ve mütenasip kişiler olup talim ve terbiye hususunda da uygun olmuşlardır. Bu kişiler orduda neferlikten yetişmiş olup Türklerin örnek olarak gösterdikleri komutan özelliklerine benzemişlerdir.

24 Eserde herhangi bir ölçü birimi belirtilmemiştir.

25 M. Sâti, a.g.e., s.354-355.

26 K. Smirnov, a.g.e., s.69-71.

Din ve mezhep hususunda Selahorların fikirleri karışıktır. Aralarında pek az miktarda olan ve okuyup yazmayı bilenlere “mala” adını vermişlerdir. Muharrem ayında Selahorlar vücutlarına yaptıkları uygulamalar ve davranışları ile Acemlerin çok fazla dikkatini çekmişlerdir. Öyle ki Selahorlar Muharrem ayının 10. gününde yapılacak dini merasim ve ayinleri daha ilk gündün başlatırlar ki o da hançerlerle kendilerini yaralamaları ile başlar. Bunu bilhassa ağır şartlar altında icra etmişlerdir. Bu merasim esnasında Selahorlar, kollarını ve bacaklarını sıvayarak kar, yağmur altında ve çamur içinde koşarak, heyecanla kama ve bıçaklarla kendi kendilerini yaralarlar ve bu sırada “ey matemimizde bulunan insanlar Allah sizi muhafaza buyursun” diye tekrar ederler.

Selahorların en büyük noksanlıkları ve kabahatleri çapulculuğa olan meyilleridir. Örneğin Tahran'da buldukları müddetçe imkân buldukça rastladıkları bütün ağaçları gerek odun için ve gerekse satmak için katletmişlerdir²⁷.

Sevad Kuhiler: Mütenasip vücuda sahip sakin tabiatlı ve doğru kişilerdir. Muhafaza ve karakol hizmetlerinde fazlasıyla sadakatli olmuşlardır. Savaş için uygun bir topluluk olmasalar da savaşa gönderileceklerini duyduklarında bunu reddettileri görülmemiştir. İran'daki diğer serbazlara (korkusuz, yiğit) nispetle bunların kıyafetleri daha mükemmeldir. Muharrem matemi esnasında Selahorlar ile Sevad Kuhiler farklı olmuştur. Selahorlar, şamata ve gürültü ile dini ayin ve matem icra ederken; Sevad Kuhiler büyük bir daire teşkil ederek toplanırlar. Ellerini birbirlerinin omuzlarına koyarak telaş etmeden, sükûnetle ve bir ahenk ile sağa-sola doğru meyledip, birer adım atarak açık olan göğüslerine vurmakta ve bu sırada alayın sancığı ile beraber dairenin ortasında bir Türk davulu ile hareket etmektedirler²⁸.

Acemler: Acemler üç kısma ayrılırlar: Tacikler, Acemler ve Farisilerdir. İran'da Esterâbâd'dan Yezd'e ve oradan Kirman'a çekilecek bir sınırın doğu tarafı Tacikler ile batı tarafı, İsfahan'a kadar olan kısım Acemler ile Basra Körfezi'ne kadar olan kısım da Farisiler ile meskundur. Tacikler, İran'ın dışında Afganistan'ın batısına, Belucistan'ın kuzeyine hatta Türkistan'ın Afgan ve Rusya yakınlarına dahi yerleşmişlerdir. Taciklerinkafataslarının çapları “94,9” ve boyları ortalamadan fazla olup 1,69'dur. Taciklerin Türk ırkı ile kan bağları gayet açıktır.

27 K. Smirnov, a.g.e., s.72-74.

28 K. Smirnov, a.g.e., s.75.

Acemlerin kafataslarının uzunluğu (karine-i ra'siyeleri)77,9 dur. Ortalama boyları 1,65 olup, bunların da Asuri, Hint ve Afgan ırkları ile benzerlikleri bulunmaktadır.

Farisilerin kafatasları ise 82 olarak tespit edilmiştir. Ortalama boydadırlar. Kendilerinde Asuri, Hint ve Afgan ırkları ile benzerlikler bulunmaktadır. Hazar Denizi sahilindeki Acemlere “Mazenderani” ismi de verilir. Farisiler, Sani Devleti'nin yıkılıp parçalanmasından sonra Hindistan'a göç ettiklerinden dolayı İran'da oldukça az sayıda kalmışlardır. Hindistan'daki Farisi cemiyeti oldukça zengin olup sarraflık işleriyle uğraşmışlardır. Farisiler, eski Zoroaster mezhebini korumuş olduklarından dolayı bunlara Mecusi ismi de verilmiştir.

İran Halkının Ahlak ve Karakteri

İran halkının (göçebeler dahil), boy uzunlukları ortalama 167,8 cm'den uzun oldukları görülmüştür. Gövdeleri muntazam ve birbiriyle orantılı, göğüs ve omuzları belirgin, kol ve bacak boyları da gövde boylarına oranla daha uzundur. Güney İran bölge halkının içerisinde ortalamadan daha kısa boyda olanlar ve renk itibarıyla daha esmer olanlar bulunmaktadır. Göğsün ortalama çevresi 86,2'dir. En güzel endam ve geniş göğüslü olanlar Azerbaycan'a yakın bölgede görülür. Gündelik işler yapan işçi sınıfı iyi gelişmiş ve sağlam yapılıdır. Bunlardan %24'ü zayıf, %2,6'sı ise şişmandır.

İranlılardan yalnız %55,1'inin dişleri tamam ve sağlamdır. Bu durum halk arasında diş rahatsızlığına sebep olan iskorbüt hastalığının deniz seviyesinden çok yüksekte bulunmalarından dolayı (1500 m yükseklikte) meydana geldiğini göstermektedir.

İranlılarda ortalama nabız atışları ağır bir haldedir. 1500 m yükseklikte nabız atışı 68, 2000 m'de 83'tür. Bundan dolayı diğer milletlere nazaran ciğerleri büyüktür (3600 cm) Azerbaycanlıların ciğer hacimleri İran halkı içerisinde en büyük ciğere sahip iken Kürtlerin ciğerleri en küçük olandır. İran tipinin fizyolojik sınırları doktor “Danilof”un incelemeleri neticesinde şu şekilde belirtilmiştir:

İran halkının önemli bir unsuru olan Acemler, çok çabuk yorulmaktadır. Bunlar genellikle az ama sık sık beslenirler. Eğer bunlar yemek yemeyi erteleyecek olurlar ise kuvvetleri azalır ve bununla beraber baş ağrıları başlar. Keza uykusuz veya tütünsüz kalmaları da aynı durumu meydana getirebilir.

Acemler, her zaman 12 saatte bir defa ve geceleyin fazlasıyla yemek tüketirler. Gündüz vakitlerinde ufak bardaklarda çay tüketirler. Mazenderan halkı pirinç yemeye alışkın olduklarından dolayı ekmeği başlangıçta güçlükle

tüketmişlerdir. Hatta Tahran'da askerler arasında bulunan Mazenderanlıların ekmeğe alışmamış olduklarından dolayı hastalandıkları beyan edilmiştir. Bu beyanatın ekmeğe dayandırılması her ne kadar gerçek gibi görünme de İranlının hiç alışkın olmadığı bir yemeği kolay kolay tüketmeyeceğinin bilinmesi bunu doğrular niteliktedir. Acemlerin genelinin midesinde rahatsızlık bulunmaktadır. Çünkü küçük yaşlarda tüketilen baharatlı, ekşili ve sirkeli besinlerin yoğun bir şekilde tüketilmesi bunun sebebi olarak görülmüştür. Bir doktorun gözlemlerine göre İran'da insanlara önemli miktarda müshil verilmesi ve Avrupa'da bunun ender olduğu belirtilmiştir. Hatta halk arasında müshil almak bir adet haline gelmiştir.

Acemler genelde az tuz kullanmakta ve tatlıyı da kanı kızdırdığı için sevmemektedirler. Birçok Avrupalının gözlemlerine göre genel olarak İranlilerin kuvvetleri ("İlyat" aşireti hariç) orta derecede bulunmaktadır. Bu durum yetersiz beslenmeden ve sağlık kuruluşlarına gitmeyi önemsememelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak bazı Acemler yetenekli olmakla beraber kuvvetleri de oldukça fazladır. Bunlar asla yorulmak nedir bilmezler. Örneğin çobanlar ve oduncular fevkalade bir çeviklik ve hafiflik ile süratle en sarp kayalıklara, dağlara çıkar ve dinlenmek için pek az vakit harcarlar. Yine hamallar sırtlarında ağır yükler taşıyabilirler. "Tabankeşler" (başlarında eşya taşıyan hamallar) ahşaptan kapları, tepsileri vs. pek ağır eşyaları taşıyabilirler.

Acemler hayvan üzerinde oldukları surette asla yorulmazlar. Çocuklar, binek hayvanlar üzerinde durmaya alışkındırlar. Öyle ki 10-12 yaşlarındaki çocuklar dahi uzun süre hayvanla mesafe kat etseler dahi ertesi gün yorgunluk hissetmeden okullarına devam edebilirler. Bununla beraber İranlılar alışkın olmadıkları bir uğraştan çok çabuk yorulurlar. Örneğin asker talimleri bazı İranlıları çok çabuk yorar ve uzun müddet ayakta kalmaya tahammül edemezler.

Acemler bazen kirli suları içerler ve vücut temizlikleri ile pek alakaları yoktur. Her ne kadar vücut temizliğine dikkat etmeye çalışsalar da yıkandıkları sular temiz değildir. Bu durum doğal olarak bazı hastalıklara yol açmaktadır. Ancak diğer yönden ırsi olarak İranlının vücudu zor koşullara dayanıklı olduğundan dolayı bir Avrupalı veya bir Türk'ün tabiiyeti kadar hassas değildir.

Acemler genel olarak hastalıklara karşı dayanıklı olmuşlardır. Örneğin mahalli bir çiçek hastalığı Avrupa'ya sirayet etse ciddi hasarlar bırakabilir. Ancak İran halkı için bu durum hafif atlatılır. Aynı şekilde sifilis hastalığı da Avrupalıya kıyasla İran halkında daha hafif yaşanır. İran'da frengiye yakalanan insanlarda ya eklem iltihabı ya da körlük gözlenmiştir. Yine

kızamık çocuklarda hafif ve genellikle iltihap oluşmadan geçer ve çocuklar iki hafta dinlendikten sonra okula devam edebilirler. Acemler rüzgârlı havaya çocukluklarından alışkın oldukları için pek etkilenmezler ki İranlılar rutubeti fazlasıyla severler ve serinlemek için her zaman buldukları yeri sularlar.

Acemler soğuğa pek hassas iseler de genelde az soğuk alırlar. Öyle ki uzun süreler hararetli soba önünde oturduktan veya ayaklarını kömürde, mangalda ısıttıktan sonra dışarı çıkmalarına rağmen pek azı soğuk alır. Fakat diğer yönden ağrı ve sızılardan dolayı Acemler oldukça müteessir olurlar. Adi bir çıbanın delinmesi veya temizlenmesi halinde genelde baygınlık geçirirler ki bu durum onların sinirli ve gergin olmasına neden olur. Ayrıca kan görmekten aynı şekilde etkilenirler. Bir ameliyat geçirmek, kan görmek hatta bunları tasvir etmek Acemlerin fazlasıyla sinirine dokunur.

İran'da sağlık ve tıp skolastik bir tarzda cereyan etmiştir. İran halkı zamanla Avrupalı doktorlara itimat etmeye başlamışlardır. Avrupa'da tıp eğitimi alan her İranlı doktor, modern tıp bilimine duyulan ihtiyacı İran'da gidermeye çalışmış, eski Acem tıp bilimi yerine modern tıp bilimini kullanmışlardır. Çünkü eski Acem tıp ve ilaçlarının çoğu sağlık açısından yetersiz görülmüştür²⁹.

Sonuç

Bugün antropoloji olarak bilinen disiplin dünya üzerinde yer alan toplumların, kültürlerin, medeniyetlerin yapılarının bilinmesinin merak edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu merak etmeye sebep olan unsurlar, coğrafi keşiflerin yapılması, sömürgeci yayılımların gerçekleştirilme arzusu, yeni topraklara, yeni pazarlara, yeni iş gücü insanlara ulaşma arzusu, ulusal devlet kurma düşünceleri, dini yayma faaliyetleri ve 19. yüzyılda sosyal bilimlerin alanında gerçekleştirilen önemli fikirler ve akademik alanda hızlı bir atılım gösteren gelişmeler. Tüm bu faktörler insanı, toplumu, kültürü anlamaya yönelik merakı gidermeye çalışmış ve antropoloji bilimini doğurmuştur.

Antropoloji bilimi her ne kadar insanı, kültürü tanımaya yönelik yararlılıklar göstermişse de bazı dönemlerde toplumları rahatsız etmiş ve her zaman popüler olmasını engellemiştir. Dünyadaki hiçbir insanın tamamen benzer özelliklere sahip olduğu söylenemez. Birçok açıdan insanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum tarihte birçok olumsuz olaya sebebiyet vermiştir. Özellikle faşist topluluklar ve devlet adamları, antropoloji bilimini kendi ideolojilerine göre kullanmış ve antropoloji biliminden yararlanıp

29 K. Smirnov, a.g.e., s.46-49.

kendilerini üstün bir ırk olarak görmüşlerdir. Tarihte birçok kez bu durum bazı ırkların katledilmesi ile sonuçlanmıştır. Günümüzde dahi ırksal problemler, ırkçı söylemler dünyanın birçok bölgesinde yaşanmakta ve küresel bir sorun olarak görülmektedir.

Antropolojinin önemli bir dalı olan kültürel antropoloji, insanların oluşturduğu toplumların kültürel, sosyal yapısını inceler. Bu çalışma, İran coğrafyasında yaşayan bazı kavimlerin, ırkların hem antropolojik hem de etnografik yönleri hakkında yapılmıştır. Söz konusu çalışmada, Sami ırkına mensup toplumlar, İrani ırka mensup toplumlar, Ermeniler, Çingeneler ve İran'ın yerli birçok topluluğu hakkında genel bazı özelliklere yer verilmiştir. İran halkının İslamiyet ile tanışmadan önce hangi dine mensup olduğu ve bu dinin özellikleri hakkında, İran'da yaşayan Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkında, yaşadıkları coğrafi bölgeler, giyim kuşamları, yaşanan toplumsal baskılar, meslekleri ve ırki özellikleri hakkında bilgiler yer almıştır.

Yapılan çalışmada İran halkları içerisinde birçok açıdan farklılık gösteren topluluklar yer almıştır. Bunlar içerisinde bir kısmının cesaret ve güçlü bedensel yapılarından dolayı ordu içerisinde önemli bir unsur olması, bir kısmının dini ayinlerinin şiddetli geçmesi, meşgul oldukları işler, yaptıkları ticaret, diğer bir kısmının dini farklılıklardan dolayı sosyal hayat içerisinde yaşadığı ayrımcılık gibi birçok hususa değinilmiştir. Yine İran'da yaşayan halkların ilk dini inançları, fiziki yapıları, yaşadıkları coğrafyanın da etkisi ile hastalıklara karşı direnç sağladıkları ve Avrupa'ya nazaran birçok hastalığı da daha hafif geçirdikleri ancak sağlık yapılanmasının gelişmemiş olduğu ve sağlıklarına pek dikkat etmemeleri de belirtilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kayıtları

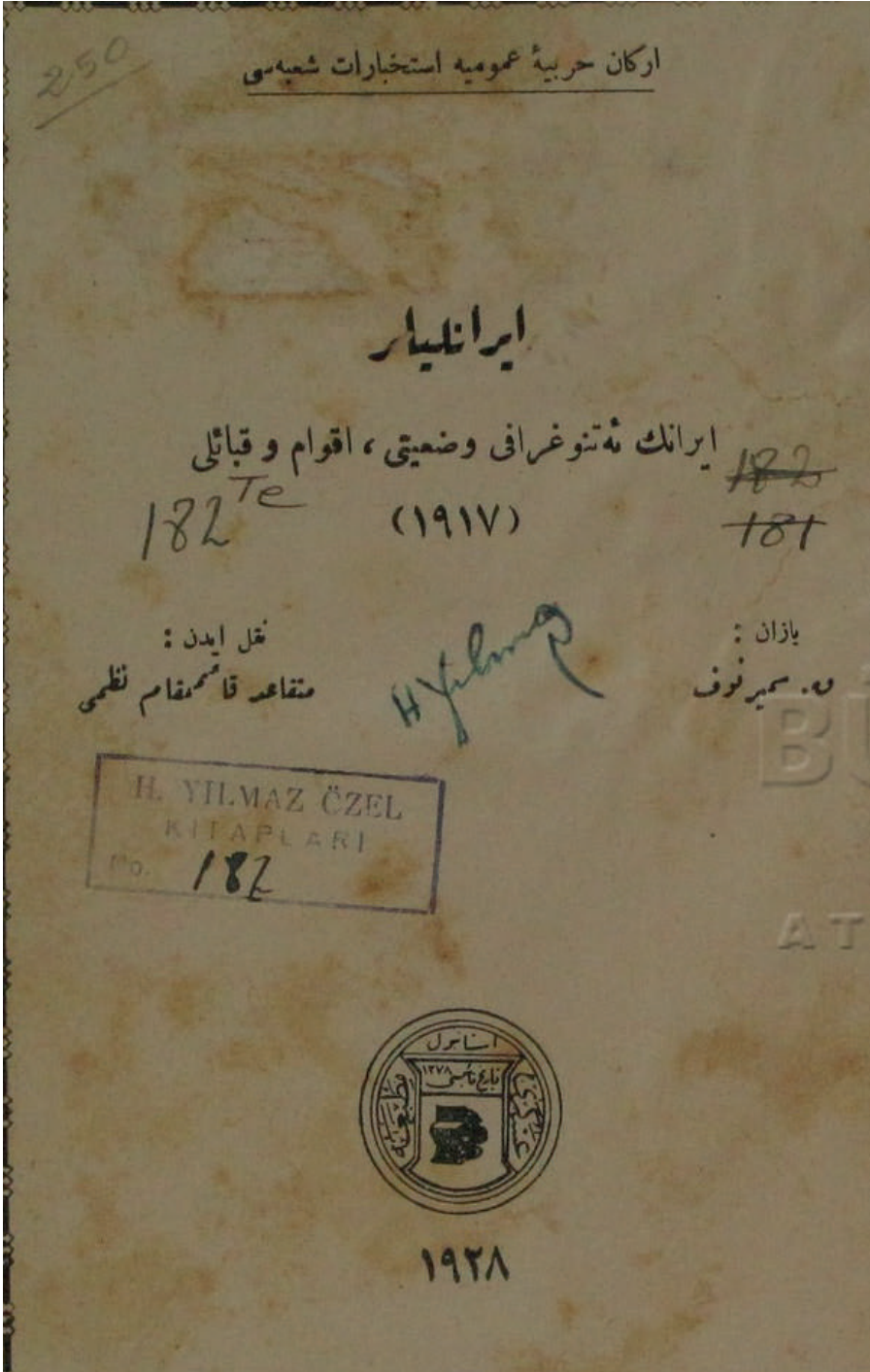
- K. Smirnov, İranlılar -İran'ın Etnogrâfi Vaziyeti, Akvam ve Kabâili- 1917, Çev. Emekli Kaymakam Nazmi, İstanbul Askeri Matbaası, 1928.
- M. Sâti', Etnoğrafya -İlm-i Akvam- Ahval-i Umumiye-i Beşer, Ahval-i Umumiye-i Akvam, Ahval-i Hususiye-i Akvam, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul 1330.

Araştırma Eserler

- Bostan, Hasan, "Antropoloji, Kültür ve Güvenlik", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, S.5, 2016, s.1-31.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1969.
- Monaghan, John, Just, Peter, *Sosyal ve Kültürel Antropoloji*, Çev. Hakan Gür, Ankara 2007.
- Emiroğlu, Kudret, Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara 2009.
- Holy, Ladislav, *Antropolojinin Akrabalık Yaklaşımları*, Çev. Çağlar Enneli, Ankara 2016.
- Kenny, Michael G., Smillie, Kirsten, *Antropolojiye Giriş Kültür ve Mekân Hikayeleri*, Çev. Soner Torlak, 2015.
- Beals, Ralph Leon, Hoijer, Harry, "Antropolojinin Konusu ve Alanı", Çev. Gürbüz Erginer, *AÜDTC Antropoloji Dergisi*, Sayı:2, 1991, s.9-34.
- Özbudun, Sibel, Uysal, Gülfem, *50 Soruda Antropoloji*, İstanbul 2012.
- Eriksen, Thomas Hylland, Finn, Sivert Nielsen, *A History of Anthropology*, Çev. Aksu Bora, İstanbul 2011.
- Haviland, William A., (vd.), *Kültürel Antropoloji*, Çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, İstanbul 2008.

Resim 3- M. Sâti', "Etnoğrafya -İlm-i Akvam- Ahval-i Umumiye-i Beşer, Ahval-i Umumiye-i Akvam, Ahval-i Hususiye-i Akvam" eseri.

Resim 4- K. Smirnov, "İranlılar - İran'ın Etnografî Vaziyeti, Akvam ve Kabâili- 1917" eseri.